

KEMAL TAHİR’İN ESİR ŞEHRİN MAHPUSU ROMANINDA “Fiil-(y)A+bil-” YAPILI CÜMLELERİN KIPLİK GÖRÜNÜMÜ*

Meriç GÜVEN**
Laçin ÖZGÜL***

ÖZ

“Fiil-(y)A+bil-” yapısı; -DI, -mIş, -(I)yor, -(y)AcAk, -Ar/-Ir, -mAll, -sA ve -A eklerini alabilir ve içinde bulunduğu cümlenin kiplik görünümünü etkileyebilir. “Fiil-(y)A+bil-” yapısı yeterlilik fiili olarak adlandırılrsa da yeterlilik dışında ihtimal, izin, rica vb. anlam alanlarını da karşılama gücüne sahiptir. Bu durum “fiil-(y)A+bil-” yapısının yeterlilik kipliği dışında kalan diğer kiplik kategorilerini de işaretleyebildiğini göstermektedir. Bu çalışma, “fiil-(y)A+bil-” yapıları cümlelerin Palmer’in kiplik kategorilerindeki görünümünü belirlemeyi ve “fiil-(y)A+bil-” yapısının yeterlilik kategorisi dışında kalan diğer kiplik kategorilerini nasıl işaretlediğini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Amaçlı örneklemin tercih edildiği çalışmada, Kemal Tahir’in *Esir Şehrin Mahpusu* romanından “fiil-(y)A+bil-” yapısını içeren kırk cümle belirlenmiş ve bu cümleler Palmer’in kiplik sınıflandırmasındaki kategorilere göre incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde, “fiil-(y)A+bil-” yapısını içeren yirmi iki cümlenin yeterlilik, dokuz cümlenin ihtimal, beş cümlenin izin, üç cümlenin istek-gönüllülük ve bir cümlenin gereklilik kipliğinde işaretlendiği tespit edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçların kiplik alanına ve kiplik çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kiplik, Kiplik Kategorileri, Yeterlilik Fiili, Kemal Tahir, Esir Şehrin Mahpusu.

THE MODALITY VIEW OF THE SENTENCES WITH THE STRUCTURE “Fiil-(y)A+bil-” IN KEMAL TAHİR’S NOVEL ESİR ŞEHRİN MAHPUSU

ABSTRACT

“Fiil-(y)A+bil-” structure can take the suffixes -DI, -mIş, -(I)yor, -(y)AcAk, -Ar/-Ir, -mAll, -sA and -A and may affect the modality view of that sentence. Although the structure of “Fiil-(y)A+bil-” is called a verb of potential, it could also convey possibility, permission, request etc. meanings. This shows that the structure of “Fiil-(y)A+bil-” can mark other modality categories alongside the abilitive modality. This study, we have aimed to determine the view of the sentences with “Fiil-(y)A+bil-” in Palmer’s modality categories and how the structure of “Fiil-(y)A+bil-” marks the other modality categories apart from the abilitive modality category. This study, in which purposive sampling was preferred, forty sentences containing the structure “Fiil-(y)A+bil-” were selected from Kemal Tahir’s novel *Esir Şehrin Mahpusu*, and these sentences were analyzed according to the categories in Palmer’s modality classification. Through a detailed examination, it has been determined that twenty-two sentences containing the structure “Fiil-(y)A+bil-” are marked in the abilitive modality, nine in the speculative modality, five in the permissive modality, three in the volitive modality, and in the necessity modality of one sentence. It is expected that the results obtained from this study will contribute to the modality field and modality studies.

Keywords: Modality, Modality Categories, Potential Verb, Kemal Tahir, Esir Şehrin Mahpusu.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 31.03.2022; Yayına Kabul Tarihi: 15.05.2022

* Bu çalışma, sürdürülmekte olan *Kemal Tahir’in Esir Şehir Üçlemesinde Kiplik Kategorilerine Anlambilimsel Bakış* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, UŞAK; ORCID: 0000-0003-2533-5272, E-posta: meric.guven@usak.edu.tr

*** Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı/Yeni Türk Dili Bilim Dalı, UŞAK; ORCID: 0000-0003-3753-6573, E-posta: ozgul.lacin@gmail.com

Giriş

Kiplik (modality), ilk olarak felsefe ve mantıkta daha sonra dilbilim, tıp ve psikoloji gibi alanlarda incelenen bir kavramdır. Özellikle felsefe ve mantıktaki kiplik incelemeleri, dilbilimsel kiplik incelemelerinin de yolunu açmıştır. Dilbilimsel incelemelerde kiplik, konuşucunun bir önerme karşısındaki tutumuyla ilgilenmesi yönüyle ele alınmıştır. Dilbilimsel kiplik bu yönüyle, aslında zorunluluk veya mümkünlük ifade eden önermeler arasındaki ilişkiyi inceleyen kipsel mantıktan (modal logic) da ayrılmıştır.

Dilbilimsel kiplikte konuşucunun bir önerme karşısındaki tutumu çeşitli dil öğeleriyle işaretlenebilir. Bu dil öğeleri, kiplik işaretleyicileridir (modality marker). Bazen bir biçim bilgisi ögesi bazen bir sözlük ögesi bazen de bir söz dizimi ögesi kiplik işaretleyicisi olabilir. Bu öğelere ek olarak tonlama, vurgu, bağlam, jest, mimik ve hatta beden dili de kiplik anlamı belirleyen diğer kiplik işaretleyicileridir. Kiplik işaretleyicileri içinde özellikle fiiller, fiillere getirilen ekler ve fiillerin oluşturduğu çeşitli yapılar kiplik anlamın belirlenmesinde önemli bir rol oynar.

Türkiye Türkçesinde yeterlilik bildiren fiilleri karşılayan (Kamacı Gencer vd. 2019, s. 314) ve kurallı birleşik fiillerin alt başlığında “yeterlilik fiili” olarak değerlendirilen -(y)A+bil- (Gencan, 1979; Korkmaz, 1992), bir cümlede kiplik işaretleyicisi olacak şekilde kullanılabilir. Yeterlilik fiili olarak değerlendirilen -(y)A+bil-; yeterlilik anlam alanı dışında yetenek, ihtimal, rica, izin, tavsiye, yasak, zıtlığa hazırlık, inanmama, hayret, iltifat gibi başka anlam alanlarını da karşılar. Bu durum fiillere getirilen -(y)A+bil-'in, farklı kiplik kategorilerini işaretlemek için kullanıldığını ve kullanılabileceğini gösterir.

a. *Sınavım olduğundan yarın Uşak'a gidebilirim. (İhtimal)*

b. *Herkes İngilizce bildiği için toplantıda ben de İngilizce konuşabilirim. (Yeterlilik)*

Yukarıdaki cümlelerin her ikisi de fiil-(y)A+bil- yapısını içerir. Ancak bu iki cümledeki kiplik görünümü birbirinden farklıdır. *a* cümlesinde ihtimal anlamı öne çıkarken *b* cümlesinde yeterlilik anlamı ön plandadır. Dolayısıyla fiile getirilen -(y)A+bil-, *a* cümlesini Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasına göre bilgi kipliğinin alt anlam alanı olan ihtimal kipliğinde işaretlerken *b* cümlesini devinim kipliğinin alt anlam alanı olan yeterlilik kipliğinde işaretlemiştir.

Fiil-(y)A+bil-'in farklı kiplik anlamları karşılayabilme gücü, Türkçe alanyazında kiplik üzerine yapılan çalışmaların da odağındadır. Mine Güven'in *Türkçe'de -Abil eki ve Kiplik Belirteçleri Üzerine* (2001) başlıklı bildirisi -(y)A+bil-'in farklı kiplik anlamları üstlenebildiğinin belirtildiği, Selcen Çürük'ün *Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar* (2010) başlıklı makalesi -(y)A+bil-'in olumsuzluk ve kiplik kategorileri ile ilişkisine değinildiği önemli çalışmalardır. Aynı şekilde Eser Erguvanlı Taylan'ın *Türkçede Dilbilgisel Kiplikte Olasılık ve Gereklilik* (2018) başlıklı -(y)A+bil-, -mAlI, -Ar/-Ir ve -Dir'in Türkçeye özgü hangi kiplik anlamları yansıttığını inceleyen makalesi ile Çağdaş Uygurca üzerine yoğunlaşmış olsa da, Emre Çetinkaya'nın *Çağdaş Uygurcada Olasılık İşaretleyicileri* (2019) başlıklı makalesi Türkçe önermelerdeki -(y)A+bil-'in olasılık, olabilirlik ve bilgisel olasılık işaretlediğini belirten diğer önemli çalışmalardır.

Fiil-(y)A+bil-'in bir cümledeki kiplik görünümüne olan etkisine değinen çalışmaları değerlendirdiğimizde; müstakilen fiil-(y)A+bil- yapıları cümledeki kiplik görünümünü belirlemeye dönük çalışmaların nicelik olarak fazla olmadığı görülmektedir. İlgili çalışmamız da bu nicelik eksikliğini giderilebilmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca var olan bu çalışmalarda araştırmacılar, fiil-(y)A+bil- yapısı ile ilgili olarak öncelikle yeterlilik anlam alanına ve yeterlilik kipliğine yoğunlaşmış, devamında ise fiil-(y)A+bil-'in yeterlilik anlam alanı ve yeterlilik kipliği dışında kalan diğer anlam alanlarını ve diğer

kiplik kategorilerini işaretleme gücüne vurgu yapmışlardır¹. Az sayıdaki bu çalışmalarda yeterlilik konusunun ele alınış ve işleniş şekli, bizde fiil-(y)A+bil- ile oluşan "fiil-(y)A+bil-(y)AcAk, fiil-(y)A+bil-mİş, fiil-(y)A+bil-Dİ" gibi yapıların bir cümlenin kiplik görünümünü nasıl etkileyebileceği düşüncesini uyandırmış; bu düşünce böyle bir çalışmayı oluşturmamızı sağlamıştır. Çalışma sırasında "Fiil-(y)A+bil- ile oluşan yapılar sadece yeterlilik anlam alanını mı karşılar?", "Fiil-(y)A+bil- ile oluşan yapıların yeterlilik anlam alanı dışında karşıladığı diğer anlam alanları nelerdir?", "Fiil-(y)A+bil- ile oluşan yapıların kiplik kategorilerindeki görünümü için ne söylenebilir?", "Fiil-(y)A+bil- ile oluşan yapılar tek başına bir kiplik işaretleyicisi olarak kullanılabilir mi?" ve "Diğer kiplik işaretleyicilerinin, fiil-(y)A+bil- ile oluşan yapıları içeren cümlelerde kiplik anlamların tespitinde nasıl bir etkisi vardır?" sorularına yanıt aranmıştır.

Devam etmekte olan *Kemal Tahir'in Esir Şehir Üçlemesinde Kiplik Kategorilerine Anlambilimsel Bakış* başlıklı doktora tezinden üretilmiş bu çalışmada *Kemal Tahir'in Esir Şehir* üçlemesinin ikinci kitabı olan *Esir Şehrin Mahpusu* romanı inceleme nesnesi olarak seçilmiştir. Çalışmada önce birleşik fiil, yeterlilik fiili, kiplik ve kiplik kategorileri ile ilgili bilgiler verilmiş akabinde amaçlı örneklem tercih edilerek romanda fiil-(y)A+bil- ile oluşan kırk cümle belirlenmiştir. Belirlenen cümleler, Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasında yer alan kiplik kategorileri baz alınarak analiz edilmiştir. Yapılan bu analiz ile, fiil-(y)A+bil- ile oluşan yapıları içeren cümlelerin Palmer'ın (2001) kiplik kategorilerindeki görünümünü belirlemek ve bu yapıların yeterlilik kategorisi ile yeterlilik kategorisi dışında kalan diğer kiplik kategorilerinde nasıl işaretlendiğini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçların kiplik alanına ve kiplik çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Birleşik Fiil ve Yeterlilik Fiili

Birleşik fiiller, bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğudur (Karahan, 2017, s. 73). Birleşik fiiller, isim soylu bir kelimeyle "etmek, eylemek, olmak" yardımcı fiillerinin birleşmesi veya iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşması ile oluşur (Korkmaz, 1992, s. 27; Yelten vd. 2008, s. 17; Karaağaç, 2017, s. 190). Birleşik fiillerin oluşturduğu öbeklerin asıl unsurları isim ve fiillerdir (Alan vd. 2020, s. 89). Yardımcı fiiller ise asıl unsurlardan sonra gelir.

Türkiye Türkçesi üzerine yapılan çalışmaların çoğunda var olan adlandırma ve sınıflandırma sorunu, birleşik fiiller ve birleşik fiillerin sınıflandırılması hususunda da yaşanmaktadır. Araştırmacıların seçtiği ölçütler adlandırmaların, tanımların ve sınıflandırmaların farklılaşmasına sebep olmuştur. Aslında birleşik fiiller oluşum şekilleri itibarıyla birer kelime grubudur. Kelime grupları, en az iki unsurdan oluşan dil birlikleridir. Birleşik fiiller de aynı şekilde en az iki unsurun birleştiği söz dizimsel yapılardır (Yelten vd. 2008). Araştırmacılar adlandırmalarını, tanımlarını ve sınıflandırmalarını birleşik fiillerin bir kelime grubu olmasından yola çıkarak yapmışlardır. Çoğu araştırmacı sınıflandırmalarda, özellikle birleşik fiili oluşturan unsurların birleşimini dikkate almış ve birleşik fiilleri bu birleşim üzerinden sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmalar incelendiğinde "isim + yardımcı fiil (Ör. hasta ol-), fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil (tasvir fiili) (Ör. gidebil-), isim + fiil (deyimleşmiş kalıplar) (Ör. göz at-) ve fiil (kip ekli fiil / sıfat-fiil ekli fiil / isim işlevli çekimli fiil) + yardımcı fiil (Ör. duymamış ol-)" (Karaca, 2021, s. 259) şeklinde dört yapı göze çarpar. Araştırmacılar bu dört yapıdan "fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil" yapısını "tasvir fiilleri" olarak değerlendirir. Tasvir fiilleri, birleşik fiil görünümündedir ve zarf-fiil biçimindeki bir esas fiil ile bu esas fiildeki oluşu ve kılışı betimleyen bir yardımcı fiilin birleşip kaynaşmasından oluşur

¹ Detaylı bilgi için bk. Şahin, 1999; Güven, 2001; Kara, 2011; Erguvanlı Taylan, 2018; Erdem Uçar, 2019.

(Korkmaz, 1992, s. 146). *Ver-, dur-, yaz-* gibi *bil-* fiili de zarf-fiil eki almış olan bir esas fiil ile birleşerek tasvir fiili oluşturan yardımcı fiillerdendir.

Türkiye Türkçesinde genellikle yeterlilik bildiren fiil olarak değerlendirilen *bil-* yardımcı fiili, Türkçenin tarihi seyrinde karşımıza çeşitli şekillerde çıkar. Yeterlilik Türkçede, Köktürkçe döneminde “muktedir olma” anlamı ile *u-* fiiliyle; Uygur Türkçesi döneminde *u-* fiili dışında zarf-fiil ile öbekleşmiş ana fiilin ardından gelen *bol-* fiiliyle; Karahanlı Türkçesi döneminde olumlu ifadelerde *u-* fiili yerine *bil-* fiili ve *-sA* ekinden sonra getirilen *bol-* fiiliyle; Harezmi Türkçesi döneminde *u-*, *bil-*, *bol-* ve *al-* fiilleriyle; Kıpçak Türkçesi döneminde *bil-* ve *bol-* fiilleriyle; Çağatay Türkçesi döneminde *bil-* ve *al-* fiilleriyle ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde iktidar bildirmek üzere asıl fiillere getirilen *-(y)A bil-* yapısıyla sağlanmışır (Kara, 2011, s. 1423-1427; Akman, 2012).

Çalışmamıza konu olan “fiil-(y)A+*bil-*” ile oluşturulan yapılar alanyazında “kurallı birleşik fiil” (Gencan, 1979, s. 310) veya “fiil + zarf-fiil eki + yardımcı fiil” (Yelten vd. 2008, s. 26-28; Karaağaç, 2017, s. 193; Karahan, 2017, s. 77) başlıkları altında yeterlilik/yeterlilik fiili olarak ele alınmış; Banguoğlu “Tasvir fiili” (1995, s. 488), Ergin ise “Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiil” (2019, s. 383) başlıkları altında değerlendirmiştir. Yeterlilik fiilleri, *-(y)A* zarf-fiil ekini almış bir fiilin üzerine *bil-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle yapılır (Şahin, 1999, s. 86). Korkmaz (1992, s. 172) yeterlilik fiilini, “*Fiilin karşıladığı işin, hareketin mümkün veya muhtemel olup olmadığını göstermek için, olumlu durumda bil-, olumsuz durumda da bugün eriyerek kaybolmuş Eski Türkçe u- iktidar fiilinin anlamını üzerine alan (-A) zarf-fiil ekiyle kurulan tasvir fiili.*” şeklinde tanımlamış; Demir (2019, s. 39) ise yeterlilik fiillerini, “*-a/-e bil-*” şeklinde oluşan ve olabilirlik, hâkimiyet, güç, bir işi yapabilme yetki ve yeteneğini ifade eden fiiller olarak açıklamıştır. Giriş bölümünde de değinildiği gibi; yeterlilik fiilleri olabilirlik, hâkimiyet, güç, bir işi yapabilme yetki ve yeteneğini ifade etmeleri dışında ihtimal, rica, izin, istek, tavsiye, hayret vb. anlam alanlarını da karşılayabilmektedir.

- a. *Uzaktaki trafik işaretlerini bile seçebiliyorum.* (Yetenek)
- b. *Elindeki işi bitirdiğin için erken çıkabilirsin.* (İzin)
- c. *Telefon numaranı yazabilir misin?* (Rica)
- d. *Kargo bugün teslim edilebilir.* (İhtimal)

Yukarıdaki *a, b, c* ve *d* cümlelerinde görüldüğü üzere yeterlilik fiili; ilgili cümlelerde sırasıyla yetenek, izin, rica, ihtimal anlam alanlarını karşılamıştır. Bu durum *-(y)A+bil-* ile oluşan yapıların yeterlilik dışında kalan diğer anlam alanlarını da karşılayabildiğini göstermektedir. Ayrıca, yeterlilik fiilinin farklı anlam alanlarını karşılaması, o cümlelerin kiplik görünümelerini de etkilemiş; örneğin, *a* cümlesinde *-(y)A+bil + -(I)yor* yapısı yetenek anlam alanını işaretlerken *d* cümlesinde *-(y)A+bil + -Ar/-Ir* yapısı ihtimal anlam alanını işaretlemiştir.

2. Kiplik ve Kiplik Kategorileri

Konuşucunun duygu, düşünce veya bilgisini çeşitli şekillerde dinleyiciye aktarması, konuşucu ve dinleyici arasında iletişim kurulmasına vesile olur. Konuşucu ve dinleyici arasındaki bu iletişimin verimli olabilmesi pek çok etmene bağlıdır. Zaman (tense), görünüş (aspect) ve kip (mood); konuşucu ve dinleyici arasındaki iletişimin sağlıklı olabilmesini sağlayan kategorilerdir (Benzer, 2012, s. 107). Zaman, görünüş ve kip genellikle dilbilgisel kategoriler olarak nitelendirilirken bu üç kategori ile doğrudan ilişkisi bulunan kiplik sınırlarının çok geniş olması sebebiyle daha çok anlambilimsel bir kategori olarak ele alınır.

Kiplik kavramı ilk olarak felsefe ve mantıkta ele alınmıştır. Bu iki alanda yapılan tartışmalar ve bu tartışmaların sonucunda elde edilen kazanımlar da dilbilimsel kiplik çalışmalarına zemin hazırlamıştır (Arslan, 2019, s. 614). Felsefe ve mantık kökenli olan kiplik kavramının dilbilimsel incelemelerdeki geçmişi ise çok yenidir. Kerimoğlu (2018, s. 12) dilbilimsel kiplik çalışmalarının başlangıcı konusunda farklı isimlerin öne sürüldüğünü belirtir. Ona göre Johann Christian August Heyse, dilbilimsel kipliklerle ilgili ilk çalışmayı yapan araştırmacıdır. Kamacı Gencer (2020, s. 5) ise kiplik çalışmalarının dilbilimdeki karşılığını ilk olarak Otto Jespersen ile 19. yüzyılda bulduğunu belirtir.

Dilbilimsel kiplik çalışmaları her ne kadar felsefe ve mantığa dayanıyorsa da felsefe ve mantığın kiplik kavramına bakışı ile dilbilimin kiplik kavramına bakışı birbirinden farklıdır. Özellikle kipsel mantığın kipliğe bakışı olasılık ve zorunluluk ilişkisine odaklıyken dilbilimin kipliğe bakışı konuşucunun bir önerme karşısındaki tutumuna odaklıdır (Kerimoğlu, 2018, s. 13). Ayrıca kiplik, dilbilimsel çalışmalarda çoğunlukla tipolojik, semantik ve pragmatik incelemelerin konusu olmuştur. Genellikle semantik incelemelerde ortaya çıkan anlamın sınırlandırılmasıyla ilgili problemler de yine kipliğin bir tanımının ve ortak ölçütler etrafında şekillenen bir sınıflandırmasının yapılmasını güç hâle getirmiştir. Kipliğin nasıl tanımlanabileceği ve kapsamında nelerin yer alması gerektiği, bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından sıklıkla sorgulanmıştır. Bu sorgulamalar neticesinde farklı ölçütlerin belirlenmesi, kipliğin tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında da farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Her ne kadar kipliğin tanımlanmasında ve tanımlardaki ölçütlerin belirlenmesinde bazı güçlükler yaşansa da aslında araştırmacıların fikir birliğine vardığı bazı hususlar da vardır. Olasılık-zorunluluk, gerçeklik ve konuşurun tutumu (Kerimoğlu, 2018, s. 5-6), kiplik tanımlarında araştırmacıların fikir birliğine vardığı belli başlı ölçütlerdir. Bu ölçütlerden hareketle kiplik; aslında her cümlede bulunan, cümlede ifade edilene karşı konuşurun tutumunu ve ifadelerin gerçeklik durumunu bildiren, olasılık, zorunluluk, ihtimal, gereklilik, yeterlilik gibi kavramları içeren semantik bir kategori olarak tanımlanabilir (Trask, 1999; Barbiers, 2002; Narrog, 2005; Bussman, 2006). Buna ek olarak kiplik, sadece morfolojik olarak oluşturulmuş olana atıfta bulunmayan; izin, gönüllülük, dilek, emir, zorunluluk, gerçeklik, ruh durumu gibi varoluş biçimi gösteren ve aynı zamanda farklı cümle türlerini de içerebilen geniş kapsamlı bir kavramdır.

Kiplik kavramının belli kategorilere ayrılması ve bu kategorilere göre bir sınıflandırma yapılması hususunda kiplik araştırmacıları arasında bir fikir birliği yoktur. Kerimoğlu (2018, s. 88) bu duruma biçimlerin çok anlamlı, anlamın değişimlere açık ve biçimlere sınır koymanın güç olmasını sebep olarak göstermiştir. Aslında, araştırmacıların kiplik tanımlarında seçtiği ölçütlerin de kipliğin kategorilere ayrılmasında farklılıklara sebep olduğu söylenebilir. Kipliğin tanımlanmasında "olasılık-zorunluluk, gerçeklik ve konuşurun tutumu" gibi kavramların ölçüt olarak seçilmesinden giriş bölümünde bahsetmiştik. Araştırmacıların kendi bakış açılarına uygun ölçütü seçerek kiplik tanımı yapması, kipliğin kategorilere ayrılmasını zorlaştırmış ve herkesin uzlaştığı bir sınıflandırma yapılmasını engellemiştir. Bu bağlamda Dilaçar'ın "Kişinin ruh durumu kadar kip sayısı vardır." (1971, s. 107) şeklinde dile getirdiği görüşünden hareketle kişide kuvvet ve süre açısından sürekli değişen hislerin kipliklerin sayısının tam olarak bilinmesini engellediği, kategorilere ayrılmasını ve sınıflandırılmasını zorlaştırdığı söylenebilir.

Kiplik ile ilgili yapılan ilk sınıflandırmaların mantık ve felsefe kökenli olduğu önceki bölümlerde belirtilmişti. Bu itibarla, bu çalışma dilbilimsel kiplik kategorileri ile ilgili olduğu için mantık ve felsefe kökenli kiplikler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Dilbilimsel kiplik incelemelerindeki temel iki kiplik kategorisi bilgi kipliği ve yükümlülük kipliği kategorisidir. Alanyazında bilgi ve yükümlülük kategorileri dışında farklı ikili kategori önerileri de yapılmıştır. Önerilen ikili kategorilerin ilk basamağı “bilgi kipliği (epistemic modality)”nde bir uzlaşma söz konusu iken ikinci basamağı “yükümlülük kipliği (deontic modality)”nde, “kök kiplik (root modality)”, “eyleyici odaklı kiplik (agent-oriented modality)” (Demirel, 2021, s. 59) şeklinde farklılık görülebilmektedir. İkili kategori önerilerinin dışında farklı kiplik kategori önerileri de mevcuttur.

Hirik (2014) kiplik kategorilerini anlam alanlarını ölçüt olarak “Temel Kiplik Kategorileri” başlığında sınıflandırmıştır. Hirik’e (2014) göre bilgi kiplikleri, yükümlülük kiplikleri, hareket kiplikleri, kök kiplikler, olay kiplikleri, mantıksal doğruluk kiplikleri, söz edimi kiplikleri, iç-dış katılımcılı kiplikler, kılıcı-konuşur odaklı kiplikler, yaratılışsal kiplikler, isteme/niyet kiplikleri, delile dayalılık kiplikleri ve duygu irade kiplikleri anlam alanlarının ölçüt alınarak sınıflandırıldığı temel kiplik kategorileridir.

Kerimoğlu (2018) dilbilimsel incelemelerdeki kiplik kategorilerini “Dilbilimsel İncelemelerdeki Temel İki Kategori, Farklı İkili Kategori Önerileri ve Diğer Kategori Önerileri” başlıklarının altında incelemiştir. Kerimoğlu’na (2018) göre bilgi kipliği ve yükümlülük kipliği, dilbilimsel incelemelerdeki temel iki kategoridir. Farklı ikili kategori önerilerinde; önerme-eylem kipliği, eyleyici-konuşur odaklı kiplik, iç-dış katılımcılı kiplik, nesnel-öznel bilgi kipliği ve gerçeklik-gerçek dışılık yer almaktadır. Kök kiplik, doğruluk kipliği, duygu kipliği, kanıt dayalılık kipliği ve yardımcı cümle kipliği ise diğer kategori önerilerindedir.

Demirel (2021) ise kiplikleri “Kiplik Kategorileri ve Sınıflandırmaları ve Farklı Kiplik Sınıflandırma Önerileri” şeklinde iki ana başlıkta değerlendirmiştir. Demirel (2021) gerçeklik-gerçeklik dışı, önerme-eylem kiplikleri, bilgi kipliği, kanıt kipliği, yükümlülük kipliği ve devinim kipliğine kiplik kategorileri ve sınıflamaları başlığında; eyleyici-konuşur odaklı kiplik, iç-dış katılımcılı kiplik, üç parametre temelli kiplik, cümle kipliği, üç alan temelinde kiplik, iki boyut temelli kiplik ve işlevsel-anlamsal kiplik kategorilerine farklı kiplik sınıflandırma önerileri başlığında yer vermiştir.

Palmer (2001) ise gerçekliğine dair herhangi bir bilgi bulunan eylem ifadelerini “realis”; kaynağını hayal gücünden alan ifadeleri ise “irrealis” (Aslan Demir, 2008, s. 194-198) terimleri ile karşılayıp kiplik kategorilerini “gerçeklik (realis)-gerçeklik dışı (irrealis)” karşıtlığından hareketle sınıflandırmıştır.

Önerme Kipliği (Propositional Modality)		Eylem Kipliği (Event Modality)	
Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)	Kanıt Kipliği (Evidential Modality)	Yükümlülük Kipliği (Deontic Modality)	Devinim Kipliği (Dynamic Modality)
-İhtimal (Speculative) -Çıkarım (Deductive) -Varsayım (Assumptive)	-Aktarımsal (Reported) -Duyusal (Sensory)	-İzin (Permissive) -Zorunluluk (Obligative) -Emir (Commissive)	-Yeterlilik (Abilitive) -Gönüllülük (Volitive)

Tablo 1: Palmer’ın (2001) Kiplik Sınıflandırması

Gerçeklik ve gerçeklik dışı karşıtlığında, dünyanın gerçek veya gerçek dışı olaylara ya da durumlara bölünmesi söz konusudur (Demirel, 2021, s. 60). Palmer da (2001) bu karşıtlıktan hareketle oluşturduğu sınıflandırmasında kiplikleri, önerme kipliği (propositional modality) ve eylem kipliği (event modality) şeklinde iki temel kategori belirleyerek sınıflandırmıştır. Kamacı Gencer’e (2020, s. 41-50) göre önerme kipliği, konuşurun bilgi kaynağını kullanarak önermedeki bilgilerin doğruluk değerinin belirlenmesiyle ilgiliyken eylem kipliği, gerçekleşmemiş ancak gerçekleşme potansiyeli

olan olayları işaret etmektedir. Kerimoğlu'na (2018, s. 96) göre önerme kipliği ve eylem kipliği ayrımı, bazı geleneksel kabulleri değiştirme amacıyla geleneksel bilgi kipliği ve yükümlülük kipliği ayrımına alternatif olarak üretilmiştir. Palmer'ın (2001) sınıflandırmasında önerme kipliği, bilgi kipliği ve kanıt kipliğini kapsarken eylem kipliği ise yükümlülük kipliği ve devinim kipliğini kapsamaktadır. Önerme ve eylem kipliği bu hâli ile Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasında aslında bir "örtü terim" görünümündedir (Kamacı Gencer, 2020, s. 42).

Kiplik kategorileri ile ilgili yapılan tüm bu incelemeler sonucunda, kiplik kategorileri bizim çalışmamızda Palmer'a (2001) göre ele alınmıştır. Kiplik kategorilerini Palmer'a (2001) göre ele almamızın ilk sebebi, Palmer'ın sınıflandırmasının alanyazındaki en kapsamlı kiplik sınıflandırmalarından biri olarak görülmesidir. Bir diğer sebebimiz ise, Palmer'ın (2001) ilgili sınıflandırmasının kiplik çalışmaları yapan başka araştırmacılar tarafından da sıklıkla tercih edilmesidir.²

2.1. Bilgi Kipliği

Bilgi kipliği (epistemic modality), geleneksel kiplik çalışmalarında yükümlülük kipliğinin karşıtı olarak ele alınır. Çoğu kiplik araştırmacısının sınıflandırmasında kendine yer bulan bilgi kipliği, konuşurun önermede verilen bilginin gerçekliği veya kesinliği üzerine aldığı sorumluluğun derecesini aktarır (Sebzecioğlu, 2017, s. 231). Bir başka deyişle bilgi kipliği ifadeleri, bir önermenin doğruluğu ve gerçekliği hakkında konuşurun tutumunu yansıtır (Kerimoğlu, 2018, s. 97-98). Bilgi kipliği bu yönüyle, bir önermede ifade edilen bilgilerin doğruluk değerini belirlemeye odaklı olan önerme kipliğinin alt başlığında yer almaktadır.

Palmer (2001) bilgi kipliğinin alt başlığında "ihtimal (speculative), çıkarım (deductive) ve varsayım (assumptive)" ifadelerine yer vermiştir. Palmer'a (2001, s. 25) göre ihtimal ifadeleri olası bir sonuç (a possible conclusion), çıkarım ifadeleri tek olası sonuç (the only possible conclusion) ve varsayım ifadeleri ise mantıksal/makul bir sonuç (a reasonable conclusion) anlam alanına işaret eder.

İhtimal ifadeleri, konuşurun olasılık dâhilinde gördüğü önermelerdir ve ihtimal ifadelerinde konuşurun yargıları belki gerçek veya belki doğru olabilecek biçimde kesin dışılık bildirir. Çıkarım ifadeleri, iki önermenin çıkarsama ilişkisiyle birbirine bağlandığı ve konuşurun yargılarının gözlenebilir kanıtlara dayandığı ifadelerdir. Varsayım ifadeleri ise, deneyim yolu ile edinilen gündelik bilgilerin bir yargıya vardığı ve o anda gerçek olmayan bir durumun gerçekmiş gibi kabul edildiği ifadelerdir (Palmer, 2001, s. 24-25; Kamacı Gencer vd. 2018a, s. 158-159).

Bu bilgiler ışığında, EŞM'de "fiil-(y)A+bil-" yapısı içeren cümlelerin bilgi kipliği kategorisinde sadece ihtimal anlam alanını işaretlediği tespit edilmiştir.

2.1.1. İhtimal Kipliği

İhtimal kipliği, kiplik sınıflandırmalarında bilgi kipliğinin alt kategorilerinden biri olarak değerlendirilir. Palmer (2001, s. 24-25) kendi kiplik sınıflandırmasında da yer verdiği ihtimal kipliğinde; konuşurun tam olmayan bilgilerle, faraziye ve tahmine dayanarak dile getirdiği ifadelerin ele alınması gerektiğini belirtir. İhtimal, temelde olasılığa eşitir ve bir şeyin olabilmesi durumu ile ilgilidir (TDK, 1998, s. 1054). Bu sebeple ihtimal ifadeleri, konuşucunun olasılık dâhilinde gördüğü önermelerdir ve konuşucu ihtimal ifadelerinde önermenin belki gerçek ya da belki doğru olabileceğini ifade

² Demirel (2018), Kamacı Gencer (2018), Kazanlar Ürkmez (2019) ve Aka (2020) Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasının tercih edildiği çalışmalardır.

³ Çalışmada örnekleme oluşturan *Kemal Tahir'in Esir Şehrin Mahpusu* romanı "EŞM" şeklinde kısaltılmıştır.

etmektedir (Kamacı Gencer vd. 2018a, s. 158). İhtimal ifadeleri, konuşurun bir cümlede verilen bilgiye karşı duyduğu güvenle ilgilidir ve konuşurun duyduğu güvenin kesinlikten kesinlik dışılığa kadar hangi basamaklarda olduğunu bildirir (Kerimoğlu, 2018, s. 40). Hirik ise (2014, s. 48-49), konuşurun cümledeki bilgiye karşı duyduğu güveni netleştirmek amacıyla kesinliğin derecelerine göre yaptığı sınıflandırmanın altında “kesin dışılık, uzak olasılık, yakın olasılık ve kesinlik” kategorilerine yer vermiştir. Çetinkaya’ya (2019, s. 114) göre ihtimal ifadeleri -(y)A+bil- ile işaretlenebilir. -(y)A+bil-’in işaretlediği ihtimalin ise üç hâli vardır. Bunlar “olanaklılık, olabilirlik ve bilgisel olasılık”tır. Ona göre üç farklı semantik değere sahip olan -(y)A+bil-’in hangi anlamının öncül olduğu ise artzamanlı haritalarla takip edilebilir.

EŞM’de “fiil-(y)A+bil-” yapısı bulunan dokuz cümlede ihtimal kipliğinde işaretlendiği tespit edilmiştir. Bu dokuz cümlede ihtimal anlamı -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı ile işaretlenmiştir. -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısını içerip ihtimal kipliğinde işaretlenen cümlelerden bazıları ve bu cümlelerin kiplik açıklamaları şu şekildedir:

- “[Harbiye Nazırı Paşa kâğıtlarınızı inceleyecek...] Af dilekçeniz üzerine Efendimiz cezayı topun kaldı**abilir**. [Barış konuşmaları anlaşmayla sonuçlanırsa...]” (Tahir, 2019, s. 262)
- “[“Teşekkür ederim, sağ olun! Şimdi izin verirseniz biraz da şakasız şeylerden konuşalım! Bakın ne düşündüm!] Bu benim iş, sanıldığından çok uzay**abilir**! [Eksik olmasınlar, halanızla enişte bey size yoksulluk çektirmezler ama...]” (Tahir, 2019, s. 263)
- “[Savaş sabır ister. Tezcanlılık hayal kırıklığı doğurur!] Eğer böyle bir meydan savaşı başlamışsa, bunun kesin sonucunu ancak beş altı güne kadar, yani 20-21 Temmuz’da öğrene**biliriz**!” (Tahir, 2019, s. 316)
- “[“Bakkal İsmail Efendi’ye silah getirtebilir miyiz?” “Bakkal İsmail olmaz.] Çünkü Sttkı alçağı da ağzımızı aray**abilir**!” (Tahir, 2019, s. 323)
- [Bilinen şudur: Gruşi, savaş alanına zamanında yetişememiş, bu yüzden de Napolyon kazanmak üzere olduğu savaşı kaybetmiştir.] Ordumuz da, düşman kollarını ayrı ayrı yakalayıp tepeley**ebilir**. [Komutanlarımız bunu elbette çok önceden düşünmüşler, çok önceden buna göre hazırlanmışlardır.]” (Tahir, 2019, s. 316)

Türkiye Türkçesinde -(y)A+bil-’in beceri, yetenek, yeterlilik anlamına ek olarak -(y)A+bil- + -Ar/-Ir sıralamasında ihtimal ve izin anlamları karşımıza çıkar. Bu sebeple -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısının hangi kiplik anlamı işaretlediğinin belirlenmesinde söylemsel bağlam çok önemlidir (Erguvanlı Taylan, 2018, s. 9-10). Bağlama ek olarak -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısını içeren cümlelerde konuşur, önermesinin geçerliğine dair inancını ifade etmekten çok önermesinin kesin olmadığını ifade eder (Mystridou, 2015, s. 61). Bu sebeple EŞM’deki -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı bulunan ve ihtimal kipliğinde işaretlenen bu dokuz cümle incelendiğinde; bu cümlelerde konuşur önermesinin kesin olmadığını ve bir ihtimale dayandığını ifade ederken -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı da ilgili cümleleri ihtimal kipliğinde işaretlemiştir.

2.2. Kanıt Kipliği

Bilgi kipliğinin aksine araştırmacıların belki de üzerinde en az fikir birliğine vardığı kategori kanıt kipliği (evidential modality) kategorisidir. Kanıt kipliği kategorisi için öncelikle tartışılan şey kanıtın bir kiplik kategorisi mi olduğu yoksa zaman, görünüş, kip ve olumsuzluk gibi kategorilerle eşit düzeyde olan müstakil bir kategori mi olduğuyla ilgilidir. Aikhenvald (2004, s. 7) kanıt kategorisinin kendi başına bir kategori olduğunu ve herhangi başka bir kategorinin -zaman, görünüş, kiplik gibi- alt kategorisi olmadığını belirtir. Nuyts

(2006, s. 10-11) ve Narrog (2009, s. 10) ise kanıt kategorisini müstakil bir kategori olarak değerlendirmezler. Onlara göre kanıt kategorisi bir kiplik kategorisidir.

Kanıt kipliği ile ilgili bir diğer tartışma ise onun kiplik sınıflandırmalarındaki durumu ile ilgilidir. Kanıt kipliği ile ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde: "bilgi kipliği ve kanıt kipliği iki bağımsız kategoridir", "kanıt kipliği, bilgi kipliğinin bir alt kategorisidir" ve "bilgi kipliği ile kanıt kipliği birbiriyle ilişkili, aynı kategorinin alt birimleridir" (Üzüm, 2020, s. 83) şeklinde üç farklı görüş göze çarpar. Bu farklı görüşler ve dolayısıyla tartışmalar, kiplik sınıflandırmalarında kullanılan farklı ölçütlerle ve aynı kiplik işaretleyicilerinin farklı kiplik kategorilerini işaretlemesiyle açıklanabilir.

Palmer (2001) kanıt kipliğini, bilgi kipliği ile ilişkili ve aynı kategorinin alt birimi olarak değerlendirir ve "kanıt kipliği ve bilgi kipliği, konuşurun önermeye karşı tutumu, önermenin doğruluk değeri ve önermenin gerçeklik durumu ile ilgilidir" der. Bu itibarla kanıt kipliğini bilgi kipliği ile birlikte önerme kipliğinin alt başlığında sınıflandırır.

Bilgi kipliğinde konuşur, önermenin gerçekliği hakkında kendi yorumunu bildirir. Kanıt kipliği ise bilgi kipliğinden farklı olarak önermenin gerçekliğiyle ilgili kanıtların olması durumunda ortaya çıkar (Aslan vd. 2019, s. 62). Bir başka ifade ile kanıt kipliğinde konuşur dolaylı ya da dolaysız biçimde elde ettiği kanıtlara dayanarak öne sürmüş olduğu iddialarını aktarır (Özmen Veld, 2006). Palmer (2001, s. 35) kanıt kipliğini "aktarımsal (reported) ve duyusal (sensory)" olarak iki başlıkta değerlendirmiştir.

Aktarımsal kiplik, önermenin doğruluğu konusunda konuşurun doğrudan bilgiye sahip olmayıp kendisine aktarılanlarla yorum yapmasıdır (Kerimoğlu, 2018, s. 98). Palmer (2001, s. 40-41) aktarımsal kipliği üç kategoride değerlendirmiştir. Bunlar "aktarım 2, aktarım 3 ve aktarım (genel)" dir. Aktarım 2, ikinci elden aktarılan bilgileri; aktarım 3, üçüncü elden aktarılan bilgileri ve aktarım (genel), folklorik kanıtlarla aktarılan bilgileri ifade eder.

Duyusal kiplik ise duyu organları ile algılanan kanıtları içerir. Duyusal kiplikte konuşur gördüklerine, duyduklarına yani duyularına dayanarak yorumda bulunur (Kerimoğlu, 2018, s. 98; Demirel, 2021, s. 69). Palmer (2001, s. 43-44) duyusal kipliği görmeye dayalı (visual), görmeye dayalı olmayan (non-visual) ve duymaya dayalı (auditory) olarak üç kategoride değerlendirmiştir.

Bu bilgiler ışığında ve yaptığımız kiplik incelemesi neticesinde, EŞM'de "fiil-(y)A+bil-" yapısı bulunan kırk cümleden hiçbirinin kanıt kipliği kategorisinde ve kanıt kipliğinin alt anlam alanları olan aktarımsal kiplik ve duyusal kiplikte işaretlenmediği tespit edilmiştir. Bu sebeple, bu bölümde kanıt kipliği kategorisi ile ilgili içinde "fiil-(y)A+bil-" yapısı bulunan herhangi bir cümleye yer verilememiş ve kiplik analizi yapılamamıştır.

2.3. Yükümlülük Kipliği

"Yükümlü olma durumu, mükellefiyet" (TDK, 1998, s. 2480) anlamlarına gelen yükümlülük kavramı, kiplik ifadelerde yasaklama ya da izin verme gibi dinleyiciye yönelik dayatmalara karşılık gelir (Ziegeler, 2006, s. 261). Yükümlülük kipliğinin (deontic modality) kiplik sınıflandırmalarındaki konumu ile ilgili farklı görüşler vardır. Lyons'a (1977, s. 823-831) göre, geleneksel kiplik sınıflandırmalarında bilgi kipliği dışında kalan alanın tamamını yükümlülük kipliği temsil eder. Papafragou (2000, s. 4) yükümlülük ve devinim kipliklerini, eyleyici odaklı kiplik veya kök kiplik başlıkları altında değerlendirir. Palmer (2001, s. 70) ise yükümlülük kipliği ve devinim kipliğini eylem kipliğinin (event modality) alt başlığında değerlendirmiştir.

Palmer'ın (2001) tasnifinde yer alan eylem kipliği, hâlihazırda gerçekleşmemiş fakat sonraki süreçte gerçekleşme potansiyeli bulunan olaylar için kullanılır. Eylem kipliğinin

alt başlığında yer alan yükümlülük kipliği de genel olarak bir otoriteye bağlıdır ve koşullanma şartları da haricidir (2001, s. 70; Kamacı Gencer vd. 2018a, s. 161; Kamacı Gencer, 2018b, s. 61). Yani yükümlülük kipliğinde bir dış otoritenin eyleyici üzerindeki etkisi söz konusudur. Buna ek olarak yükümlülük kipliğinde, bir otorite dışında kanun, norm, görev, ahlak kuralları gibi etkenler de eyleyiciyi etkisi altına alabilir.

Palmer (2001, s. 70-74) yükümlülük kipliğini üç alt kategoride değerlendirmiştir. Bunlar; izin (permissive), zorunluluk (obligative) ve emir (commissive) ifadeleridir. “Bir şeyi yapmak için verilen veya alınan özgürlük, müsaade, ruhsat, icazet, mezuniyet” (TDK, 1998, s. 1130) olarak tanımlanan izin, kiplik ifadelerde ise bir dış otoritenin onayının söz konusu olduğu durumlarla ilişkilidir. Zorunluluk ifadelerinde ise bir dış otoriteden kaynaklı zorunluluk söz konusudur. Genel olarak kanunlar, normlar, dinî ve toplumsal kurallar zorunluluk ifadelerinde bir dış otorite olabilmektedir (Kamacı Gencer vd. 2018a, s. 162; Demirel, 2021, s. 71). Emir ifadelerinde ise konuşur, eyleyene göre statü olarak daha üstün bir konumdadır. Bu sebeple Usta (2016, s. 321), emir ifadelerinde konuşurun sahip olduğu cezalandırma yetkisiyle eyleyen üzerinde kurduğu bir etkinin söz konusu olduğunu belirtir.

Bu bilgiler ışığında, EŞM’de “fiil-(y)A+bil-” yapısı içeren cümlelerin yükümlülük kipliği kategorisinde izin ve gereklilik anlam alanlarını işaretlediği tespit edilmiştir.

2.3.1. İzin Kipliği

“Bir şeyi yapmak için verilen veya alınan özgürlük, müsaade, ruhsat, icazet, mezuniyet.” (TDK, 1998, s. 1130) olarak tanımlanan izin, kiplik sınıflandırmalarında yükümlülük kipliğinin alt kategorisi olarak değerlendirilir. İzin kipliği, temelde onay ifadelerini kapsar. İzin kipliğinde onay, bir eylemin yerine getirilmesi için konuşur tarafından kılıcıya verilebilir ya da kılıcı bir eylemi gerçekleştirmek için onayı muhatabından isteyebilir (Kazanlar Ürkmez, 2019, s. 99). İzin ifadelerinin, yeterlilik ifadelerinden geliştiğine dair genel bir kanı vardır. Bu durum da izin ve yeterlilik ifadelerinin zaman zaman birbiri ile karıştırılmasına sebep olmuştur. İzin ve yeterlilik ifadeleri arasındaki fark ise etkinin içeriden mi yoksa dışarıdan mı kaynaklandığıyla ilgilidir. Yeterlilik ifadelerindeki iç etki izin ifadelerinde yerini dış etkiye bırakır (Kerimoğlu, 2018, s. 37). Buna ek olarak izin ifadeleri, istek kategorisi ile ilişki hâlinindedir ve zorunluluğun zayıf bir versiyonudur (Kamacı Gencer vd. 2018a, s. 162). Auwera ve Plungian’a göre (1998, s. 81) izin kipliği, bir dış otoritenin veya normun etkili olduğu bir yükümlülüksel olasılık meselesidir.

EŞM’de “fiil-(y)A+bil-” yapısı bulunan beş cümlelerin izin kipliğinde işaretlendiği tespit edilmiştir. Bu beş cümlede izin anlamı -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı ile işaretlenmiştir. -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısını içerip izin kipliğinde işaretlenen cümleler ve bu cümlelerin kiplik açıklamaları ise şu şekildedir:

- “[Sevgililerimize karşı hep tetikte dururuz. Gücsüz yanlarımızı onlardan hep saklamaya çalışırız. Kızın başka!] Kızına karşı kendini bırakabilirsın.” (Tahir, 2019, s. 163)
- “[İşte onlardan... Biraz da eli sıkı galiba... Bir garip...] Dilediğiniz kadar sakalaşabilirsiniz. [Hiç kızmaz! Anladınız mı? Biraz safça...]” (Tahir, 2019, s. 259)
- “[İşte şimdi hepinizin önünde ağır cezaya çarptırılmış bir mahpus olarak bu meseleyi resmen açıyorum!] Nermin isterse benden ayrılabilir.” (Tahir, 2019, s. 262)
- “[Tamam... Bu iş bitti Hoca Efendi.] İskemleleri yerine verebilirsiniz.” (Tahir, 2019, s. 132)

Türkiye Türkçesinde -Ar/-Ir eki bildirme gereklilik, emir, istek alışkanlık, tahmin, kesinlik ve söz verme gibi kiplik anlamlarını işaretleyebilir (Benzer, 2012, s. 198). -Ar/-Ir ekinin -(y)A+bil- ile birleşerek oluşturduğu -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı ise ihtimal, tahmin, yeterlilik, izin gibi kiplik anlamları işaretleyebilir (Erguvanlı Taylan, 2018, s. 9). Bu sebeple -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısının bulunduğu cümlelerin kiplik anlamının belirlenmesinde bağlam önemli bir rol oynar. EŞM'de -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısının bulunduğu cümlelerin kiplik anlamı bağlamın da işe koşulmasıyla tespit edilmiştir. İzin kipliğinde işaretlenen beş cümleden yukarıdaki dört tanesi, -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısına ek olarak bir dış otoritenin onayının varlığı sebebiyle izin kipliğinde işaretlenmiştir.

EŞM'de -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısını içeren ve izin kipliğinde işaretlenen diğer cümle ise şudur:

- *Polis seni aralamadı mı, ne toyculuk edebilirsin ne kabadayılık...*" (Tahir, 2019, s. 60) (*Polis seni aralamadı mı, toyculuk da kabadayılık da edemezsin.*)

İlgili cümlede "ne ... ne ..." bağlacı ile -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı kiplik anlamın belirlenmesinde rol oynamıştır. Öyle ki "ne ... ne ..." bağlacı, yapıcı olumlu olan cümleleri anlamca olumsuz bir şekle dönüştürür. İlgili cümlede de "ne toyculuk edebilirsin ne kabadayılık..." kısmı anlam olarak "toyculuk da kabadayılık da edemezsin" şeklinde düşünülmelidir. Ayrıca Güven (2001, s. 84) de farklı kiplik ifadeleri karşılayabilen -(y)A+bil-'in, -mA olumsuzluk işaretleyicisinin konumuna göre farklı kiplik anlamları yüklenebileceğini belirtir. Ona göre, ilgili cümlede yer alan "ed-e-mezsiz" sözcüğünde -mA olumsuzluk işaretleyicisinden önce gelen -(y)A+bil- ilgili cümleyi yükümlülük kategorisinin alt anlam alanı olan izin kipliğinde işaretlemektedir.

2.3.2. Gereklilik Kipliği

Gereklilik ifadeleri çoğunlukla zorunluluk ifadeleri ile karıştırılır. Bu iki ifade arasında benzerlikler olduğu gibi bariz farklılıklar da vardır. Palmer (2001) yaptığı kiplik sınıflandırmasında yükümlülük kipliğinin alt kategorilerinde zorunluluk kipliğine yer vermiş, zorunluluk ifadeleri ile gereklilik ifadeleri arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır (Kamacı Gencer, 2020, s. 110). Ancak EŞM'de tespit ettiğimiz ve -(y)A+bil- yapısını içeren bir cümlelerin kiplik görünümü ile Palmer'ın (2001) zorunluluk ve gereklilik arasında herhangi bir ayırım olmadığı görüşü birbiriyle çelişmektedir. Çünkü zorunluluk ifadelerinde dinleyicinin ilgili eylemi yerine getirmesi veya getirmemesi durumunda ciddi yaptırımlarla karşılaşması söz konusudur. Ancak gereklilik kipliğinde bu yaptırımın gücü daha azdır (Kamacı Gencer vd. 2018a, s. 163). Ayrıca Kerimoğlu (2018, s. 35-36) da gereklilik ve zorunluluk arasında etkinin niteliğine göre bir fark olduğunu belirtir. Ona göre, gereklilik ifadelerinde eyleyici içten gelen bir etki ile bir zorunluluk duyar. Zorunluluk ifadelerinde ise bu etkiler eyleyiciye dışarıdan gelir. Bu bilgileri değerlendirdiğimizde, ilgili çalışmamızdaki zorunluluk ve gereklilik ifadelerinin iki ayrı kategori olarak ele alınmasının daha doğru olacağı ve EŞM'de tespit edilen -(y)A+bil- yapılı cümlelerin de gereklilik kipliğinde işaretlenmesinin semantik alanı kapsamı bakımından daha uygun düşeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye Türkçesinde -mAlli eki ile zorunluluk, gereklilik, ihtimal gibi anlamlar işaretlenebilir. EŞM'de -(y)A+bil- + -mAlli yapısının bulunduğu böyle bir cümle tespit edilmiştir:

- *"Böyleleri eti tatlıyı çokça yemeli ki peri kızının hızına güç yetirebilmeli."* (Tahir, 2019, s. 82)

Ancak ilgili cümlelerin kiplik anlamının belirlenmesinde -(y)A+bil- + -mAlli yapısı yerine ye- fiiline eklenen -mAlli eki etkili olmuştur. -mAlli ekinin ilgili cümlede konuşucunun, dinleyicinin ya da kendisinin faydasına olacak bir eylemi öğütlemesi

(Kamacı Gencer vd. 2018a, s. 163) durumundan hareketle cümleyi gereklilik kipliğinde işaretlediği söylenebilir.

2.4. Devinim Kipliği

Eylem kipliğinin bir türü olan ve içsel potansiyeli veya içsel zorunluluğu ifade eden devinim kipliği, aslında yükümlülük kipliğinin dış otoriteden arındırılmış şeklidir (Narrog, 2009, s. 12). Devinim kipliği ile cümledeki özne kendi yeteneğini, yeterliliğini veya isteğini gösterebilir. Yani devinim kipliği bir sözcede ifade edilenlerin iç yapısıyla ilgilidir (Nuyts, 2001, s. 398).

Palmer (2001, s. 76) devinim kipliğini iki alt kategoride incelemiştir. Bunlar; yeterlilik (abilitive) ve gönüllülük (volitive) ifadeleridir. Yeterlilik ifadeleri, eyleyicinin hem fiziksel hem de zihinsel olarak bir eylemi gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğine odaklanırken gönüllülük ifadeleri ise arzularla ilgilidir ve kişinin içsel isteklenme durumundan kaynaklanır (Kerimoğlu, 2018, s. 39; Demirel, 2021, s. 71).

Bu bilgiler ışığında, EŞM’de “fiil-(y)A+bil-” yapısı içeren cümlelerin devinim kipliği kategorisinde yeterlilik ve istek-gönüllülük anlam alanlarını işaretlediği tespit edilmiştir.

2.4.1. Yeterlilik Kipliği

Yeterlilik kategorisi ile ilgili yapılan çalışmalar çoğunlukla Türkoloji ve dil bilimi alanlarında yoğunlaşmıştır. Yeterlilik kategorisi, Türkoloji çalışmalarında yeterlilik fiili, yardımcı fiiller, birleşik fiiller gibi başlıklar altında; dil bilimi çalışmalarında ise yeterlilik kipliği adlandırılmasıyla kiplik kategorileri içinde incelenmiştir (Erdem Uçar, 2019, s. 171).

Türkiye Türkçesinde bir cümleye yeterlilik anlamı verebilen önemli unsurlardan biri -(y)A+bil- yapısıdır. -(A) zarf fiil eki ve bil- fiilinden oluşan bu yapı için yeterlik fiili (Korkmaz, 2009), iktidarlı fiil (Deny, 1941), iktidarî fiili (Ergin, 2019) imkân ve iktidar fiili (Korkmaz, 1959) adlandırmaları kullanılmıştır. Korkmaz’a göre (2009, s. 812) yeterlilik fiili ya yapabilme iktidarını ya da bir oluş veya kılışın gerçekleşme olasılığının bulunduğunu gösterir. Eski Türkçede *u-* “muktedir olmak” fiili ile yapılan yeterlilik fiilinin Türkiye Türkçesindeki olumlusu -(y)A+bil-, olumsuzu ise -AmA- biçimindedir (Erdem Uçar, 2019, s. 171).

“Yeterli olma durumu, bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi, ehliyet, yeterlik” (TDK, 1998, s. 2442) anlamına gelen yeterlilik, kiplik ifadelerde ise dış etkilerden çok eyleyicinin iç durumuyla ilgili olması ve eyleyicinin potansiyeline vurgu yapması yönüyle ele alınmıştır. Yeterlilik kipliği, eyleyicinin bir cümledeki eylemi gerçekleştirmeye yeterli olup olmamasıyla ilgilidir (Kerimoğlu, 2018, s. 34). Mehmet’e (2007, s. 81) göre yeterlilik, gramatikal bir kurulum düzenliliğine sahip tüm kip ve zaman işaretleyicileri ile kullanılabilecek paradigmalarda yer alabilen bir kiplik kategorisidir. Yeterlilik bu yönüyle çekim morfolojisinin, çeşitli kiplik anlamlar taşıması sebebiyle de semantiğin ilgi alanına girer.

Yeterlilik kipliğinin kiplik sınıflandırmalarındaki konumuyla ilgili farklı görüşler vardır. Kiplik sınıflandırmasını “bilgi-yükümlülük” ikili ayrımına dayandıran araştırmacılar bilgi kipliğinin dışında kalan tüm alanı yükümlülük kipliği olarak kabul eder (Lyons, 1977; Givon, 2001). Bu sebeple yeterlilik ifadelerini yükümlülük kipliğinin alt kategorisi olarak değerlendirirler. Ancak Palmer (2001) kiplikleri “önerme-eylem” ikili ayrımına dayandırarak sınıflandırmıştır. Palmer (2001) bilgi kipliği dışında kalan alanı ise yükümlülük ve devinim ikili ayrımına göre şekillendirmiş ve yeterlilik kipliğini devinim kipliğinin alt kategorisi olarak değerlendirmiştir.

EŞM’de “fiil-(y)A+bil-” yapısı bulunan yirmi iki cümlelerin yeterlilik kipliğinde işaretlendiği tespit edilmiştir. Bu yirmi iki cümlede yeterlilik anlamı -(y)A+bil- + -DI, -(y)A+bil- + -mİş, -(y)A+bil- + -(y)AcAk, -(y)A+bil- + -(I)yor ve -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapıları

ile işaretlenmiştir. Bunlardan -(y)A+bil- + -DI, -(y)A+bil- + -mİş ve -(y)A+bil- + -(y)AcAk yapılarını içerip yeterlilik kipliğinde işaretlenen cümlelerden bazıları ve bu cümlelerin kiplik açıklamaları şu şekildedir:

- “Bu kadar günün ancak iki üç saatinde bu avluya çık**abilecekti**.” (Tahir, 2019, s. 108)
- “Harp Divanı'nın İkinci Reisi Âdil Bey de ancak Yedek Subaylardan Ramiz Efendi'yi kurtar**abildi**.” (Tahir, 2019, s. 275)
- “Beni arabayla ancak bir konaklık yere götürdü. Bu yüzden Elazığ'a, zaptiye atlarının önünde, yayan yürüyerek ancak üç ayda var**abildim**.” (Tahir, 2019, s. 244)
- “Herifin çoktan bayıldığını, ancak yumruğu sızlamaya başlayınca anlay**abilmişti**” (Tahir, 2019, s. 175)
- “Kâmil Bey revire çıkana kadar belki on kişiye affın yüzde yüz olduğunu söylemek zorunda kalmış, hele Veznedar Sıtkı Efendi'den, yakasını ancak saraydan müjde geldiğine yemin ederek kurtar**abilmişti**.” (Tahir, 2019, s. 269)
- “Osman Aga, ancak çömelime gele**bilmişti**.” (Tahir, 2019, s. 175)
- “Apansız yer değiştirmenin karmakarışık duyguları, yasalarını hiç bilmediği bir yerde, hiç tanımadığı insanlara uyma çabalaması, dayanma gücünü yatağa girene kadar ayakta tut**abilmişti**.” (Tahir, 2019, s. 65)

Fiilden sonra ilk konumda olan -(y)A+bil- kendisinden sonra mutlaka bir zaman, görünüş veya kiplik eki alır. -(y)A+bil-, kendisinden sonra “-Ar/-Ir, -(I)yor, -DI, -mİş, -(y)AcAk, -sA, -A ve -mAll” eklerinden hangisini alırsa alsın beceri, yetenek veya yeterlilik anlam alanlarını ifade etme gücüne sahiptir. Bu bilgiden hareketle, -(y)A+bil- + -DI, -(y)A+bil- + -mİş ve -(y)A+bil- + -(y)AcAk yapıları EŞM'de tespit ettiğimiz yukarıdaki cümlelerde yeterlilik anlam alanını ifade ettikleri için yeterlilik kipliği işaretleyicisi görünümündedirler.

EŞM'de yeterlilik kipliği işaretleyen bir diğer yapı ise -(y)A+bil- + -(I)yor'dur. EŞM'de içinde -(y)A+bil- + -(I)yor yapısı bulunan ve yeterlilik kipliğinde işaretlenen beş cümle tespit edilmiştir. Bu cümleler ve bu cümlelerin kiplik açıklamaları ise şu şekildedir:

- “Demek, kitaplarını okuduğumuz, düşüncelerini beğendiğimiz hâlde, sapıklıkları bize sıvaşmay**abiliyor**.” (Tahir, 2019, s. 123)
- “Kendilerini olduklarından başka türlü göstermeye çabalayanlar ancak bir iki hafta dayan**abiliyorlar**.” (Tahir, 2019, s. 135)
- “Ne kendi lafınızı anlay**abiliyorsunuz ne de karşınızdakinin dediğini!**” (Tahir, 2019, s. 245)
- “Ağladığım geceler tıkanıklığım biraz yumuşuyor, biraz uyuy**abiliyorum**.” (Tahir, 2019, s. 249)
- “Gizli işlerde, olup bitenleri günü gününe izleyemeyeceğiniz için, namussuzlar, namusluları kolayca lekeley**abiliyorlar**.” (Tahir, 2019, s. 215)

-(y)A+bil-'in -(I)yor ekini alarak oluşturduğu -(y)A+bil- + -(I)yor yapısının yeterlilik anlam alanını işaretlemesi için öznenin kılıcı bir rolde olması gerekir (Erguvanlı Taylan, 2018, s. 8-9). EŞM'de -(y)A+bil- + -(I)yor yapısının bulunduğu yukarıdaki cümlelerin hepsinde öznelerin kılıcı bir rolde olması bu cümlelerin yeterlilik kipliğinde işaretlenmesini sağlamıştır.

EŞM'de yeterlilik kipliği işaretleyen bir diğer yapı ise -(y)A+bil- + -Ar/-Ir'dır. EŞM'de içinde -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı bulunan ve yeterlilik kipliğinde işaretlenen beş cümle tespit edilmiştir. Bu cümleler ve bu cümlelerin kiplik açıklamaları ise şu şekildedir:

- “[İniltisi, bu ölü yıldızın kurşunu külle kaplı çölünde bir yırtıcı kuş gibi kanat vurarak havalanmaya çalışıyordu.] İstese, hızlanmadan yetişip üstüne **basabilir**. [Basınca öyle bir çığlık koparır ki, bu kül dünya dağılıp savrulur...]” (Tahir, 2019, s. 334)
- “[Yakalanmadan önce yakalanmaktan nasıl korktuğunu, yakalandıktan sonra “Ceza verirlerse...” diye nasıl titrediğini hatırladı.] Daha demin, bilekleri bağlanarak insanların içine itilmenin hepsinden beter olduğuna yemin **edebilirdi**.” (Tahir, 2019, s. 12)
- “[Halkları meydana getiren kişilerin ruhlarındaki ayrıntıları tanımak lazım.] Bu da ancak halkın çeşitli grupları içinde yaşamakla elde **edilebilir**” (Tahir, 2019, s. 66)
- “[Dünyada, bütün bildiği bilmediği işlerle ilgisi birdenbire kesilmiş gibiydi.] Ancak ölümler bu kadar yalnız, bu kadar güçsüz, böyle hiçbir işe yaramaz **olabilirler**.” (Tahir, 2019, s. 160)
- [Mektubunda okuyacağım hiçbir şey yoktur. Bu iş bitmiştir, demiş, zarfı açmadan sobaya atmış. Açıp iki satır okusaydı, sobaya atıp yakamazdı. Çünkü kötü adam değildir.] Mahkeme-i Kübra'yı ancak kötü adamlar, hafiyeler, hürriyet düşmanları sobaya **atabilir**. (Tahir, 2019, s. 250)

-(y)A+bil-'in -Ar/-Ir ekini alarak oluşturduğu -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı yeterlilik anlamına ek olarak izin ve ihtimal anlam alanlarını da işaretleyebilmektedir. Yeterlilik ifadeleri eyleyicinin iç durumuna ve potansiyeline vurgu yapması yönüyle dış otorite onayına ihtiyaç duyan izin ifadelerinden ayrılır. Yine bir işi yapmaya yeterli olma anlamına gelen yeterlilik ifadeleri, konuşurun önermesinin kesin olmadığını belirttiği ihtimal ifadelerinden farklı bir görünümde. EŞM'de -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı bulunan yukarıdaki cümleler eyleyicinin iç durumuna vurgu yapma ve bir işi yapmaya yeterli olma anlamlarına ek olarak söylemsel bağlamın da etkisiyle yeterlilik kipliğinde işaretlenmiştir.

2.4.2. İstek-Gönüllülük Kipliği

“Bir şeye duyulan eğilim, arzu; yerine getirilmesi istenilen şey, talep.” (TDK: 1998, s. 1104) olarak tanımlanan istek; aslında isteme anlam alanının içinde emir, rica, gönüllülük, yalvarma, öneri anlamları ile birlikte yer alır. Araştırmacılar arasında isteme anlam alanının alt kategorilerinden biri olan istek kategorisinin nasıl ele alınacağı ile ilgili bir fikir birliği yoktur (Kamacı Gencer, 2020, s. 57). İstek kategorisinin bir kiplik kategorisi olup olmadığı, eğer bir kiplik kategorisi ise kiplik sınıflandırmalarında hangi kiplik kategorisinin içinde yer alacağı ve semantik olarak hangi anlama geldiği gibi konular tartışmalıdır. Öyle ki Auwera ve Plungian (1998) yaptıkları kiplik sınıflandırmasında istek kipliğine yer vermemiştir. Palmer ise *Mood and Modality* adlı kitabının 1986 yılı baskısında istek kategorisini yükümlülük kipliğinin alt başlığında incelerken aynı kitabın 2001 yılı baskısında ise istek kategorisini *volitive* terimi ile karşılayıp devinim kipliğinin alt başlığında değerlendirmiştir. Aslan Demir (2008, s. 93) ise istek kategorisinin semantik olarak emirin gücü ile ricanın kibarlığı arasında bir yerde konumlandığını belirtmiştir. İstek kategorisi, isteme anlam alanının alt kategorilerinden biri olan gönüllülük kategorisi ile ortak kiplik işaretleyicilerine sahip oldukları gerekçesiyle sıklıkla karıştırılmaktadır. Kerimoğlu (2018, s. 40) bu iki kategoriyi, istemenin tasarı niteliğinin ağır basmasını ölçüt olarak ayırmıştır. Ona göre; istek ifadelerinde doğrudan bir isteme varken gönüllülük ifadelerinde planlı, niyetli bir isteme vardır. Kamacı Gencer (2020, s. 59) ise istek kipliği

için *istek-gönüllülük kipliği* terimini kullanmıştır. Ona göre istek terimi tek başına devinim anlamını karşılayamamakta ve yükümlülük kipliğinin alt kategorisi olan emir kipliğine yaklaşmaktadır. Bu sebeple ilgili çalışmamızda konuşucu odaklı istekler istek-gönüllülük kipliği terimi ile karşılanmış, buradan hareketle çalışmamızda istek-gönüllülük kipliği teriminin kullanılması tercih edilmiştir.

EŞM'de -(y)A+bil- içeren ve istek-gönüllülük kipliğinde işaretlendiğini düşündüğümüz üç cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerde istek-gönüllülük anlamı -(y)A+bil- + -(y)A ve -(y)A+bil- + -sA yapıları ile işaretlenmiştir. İlgili yapıları içerip istek-gönüllülük kipliğinde işaretlenen cümleler ve bu cümlelerin kiplik açıklamaları şu şekildedir:

- "Portremi güzel yapın ki sanatınızın yardımıyla bir koca bulabileyim!" (Tahir, 2019, s. 257)
- "Ağlayabilsem ağlayacağım." (Tahir, 2019, s. 242)
- "Bir yolunu bulsa da çıkabilse, Faytoncu'nun adını anar anmaz apar topar ite kaka defederlerdi." (Tahir, 2019, s. 271)

Türkiye Türkçesinde -(y)A ve -sA ekleri istek-gönüllülük kipliğini işaretlemek için kullanılmaktadır. EŞM'de tespit ettiğimiz -(y)A+bil- + -(y)A ve -(y)A+bil- + -sA yapısını içeren cümleler yaptırım gücü olmayan konuşucunun bir eylem ya da durumun yerine getirilmesini istemesi (Kamacı Gencer vd. 2018a, s. 167) sebebiyle istek-gönüllülük kipliğinde işaretlenmiştir.

Sonuç

Kemal Tahir'in *Esir Şehrin Mahpusu* romanında -(y)A+bil- ile oluşan yapıları içeren cümlelerin Palmer'ın kiplik kategorilerindeki görünümünü belirlemeyi ve bu cümlelerin yeterlilik kategorisi dışındaki diğer kiplik kategorilerinde işaretlenip işaretlenmediğini tespit etmeyi amaçlayan çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Esir Şehrin Mahpusu romanında -(y)A+bil- ile oluşan yapıları içeren kırk cümle tespit edilmiş ve bu cümlelerin kiplik görünümleri incelenmiştir. İncelenen kırk cümleden otuz dokuzunun Palmer'ın kiplik sınıflandırmasında yer alan bilgi, yükümlülük ve devinim kipliği kategorilerinde ve bu kategorilerin alt anlam alanlarında işaretlendikleri belirlenmiş; kanıt kipliği kategorisi ve kanıt kipliğinin alt anlam alanlarında ise herhangi bir cümlenin işaretlenmediği gözlenmiştir. Çalışmamızdaki bir cümle gereklilik kipliğinde işaretlenmiştir. Palmer zorunluluk ve gereklilik ifadeleri arasında bir ayrıma gitmeyip iki ifadeyi de zorunluluk başlığı altında değerlendirdiği için bizim gereklilik kipliğinde işaretlendiğini tespit ettiğimiz cümle doğal olarak Palmer'ın kiplik sınıflandırmasının dışında konumlanmıştır. Buna göre kiplik incelemesi yapılan toplam kırk cümlenin yirmi ikisinin yeterlilik kipliğinde işaretlendiği kalan on sekiz cümlenin ise yeterlilik kategorisi dışında kalan diğer kategorilerde işaretlendiği tespit edilmiştir. Buna göre on sekiz cümlenin dokuzu ihtimal kipliğinde, beşi izin kipliğinde, üçü istek-gönüllülük kipliğinde ve biri ise gereklilik kipliğinde işaretlenmiştir.

Esir Şehrin Mahpusu romanında yeterlilik kipliğinde işaretlenen cümleler analiz edildiğinde; -(y)A+bil- ile beş farklı yapının olduğu gözlenmiştir. Bu yapılar "-(y)A+bil- + -Ar/-Ir, -(y)A+bil- + -(I)yor, -(y)A+bil- + -(y)AcAk, -(y)A+bil- + -DI ve -(y)A+bil- + -mİş"tir. Oluşan bu yapılar, içinde buldukları cümlelerde yeterlilik kipliğini işaretleyen kiplik işaretleyicileri görünümündedir. "-(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı beş cümleyi, -(y)A+bil- + -(I)yor yapısı beş cümleyi, -(y)A+bil- + -(y)AcAk yapısı bir cümleyi, -(y)A+bil- + -DI yapısı üç cümleyi ve -(y)A+bil- + -mİş yapısı sekiz cümleyi yeterlilik kipliğinde işaretlemiştir.

İlave olarak, -(y)A+bil- + -(I)yor yapısında öznenin kılıcı rolü; -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısında ise söylemsel bağlam, kiplik anlamların tespitine katkı sağlamıştır.

Esir Şehrin Mahpusu romanında ihtimal kipliğinde işaretlenen cümleler analiz edildiğinde; -(y)A+bil- ile -Ar/-Ir'ın oluşturduğu -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısının, ihtimal kipliği ile işaretlenen dokuz cümlede de kiplik anlamı belirleyen kiplik işaretleyicisi olduğu, tespit edilmiştir. -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısına ek olarak ilgili cümlelerin kesin dışılık belirtmesi de kiplik anlamın tespitine katkı sağlamıştır.

Esir Şehrin Mahpusu romanında izin kipliğinde işaretlenen cümleler analiz edildiğinde; dört cümlede -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısı izin kipliğini işaretlemiştir. Bu cümleler, bir dış otoritenin onayını ifade etmesi yönüyle öne çıkmıştır. Bir cümlede ise -(y)A+bil- + -Ar/-Ir yapısının “ne ... ne ...” bağlacıyla beraber kiplik işaretleyicisi görevini üstlendiği gözlenmiştir.

Esir Şehrin Mahpusu romanında istek-gönüllülük kipliğinde işaretlenen cümleler analiz edildiğinde; -(y)A+bil- ile iki farklı yapının olduğu gözlenmiştir. Bu yapılar “--(y)A+bil- + -(y)A ve -(y)A+bil- + -sA”dır. Oluşan bu yapılar, içinde buldukları cümlelerde istek-gönüllülük kipliğini işaretleyen kiplik işaretleyicileri görünümündedir. -(y)A+bil- + -(y)A yapısı bir cümleyi, -(y)A+bil- + -sA yapısı ise iki cümleyi istek-gönüllülük kipliğinde işaretlemiştir. Bu cümlelerde yer alan konuşucunun yaptırım gücünün olmaması ve bir eylemin ya da durumun yerine getirilmesini istemesi de kiplik anlamın tespitine katkı sağlamıştır.

Esir Şehrin Mahpusu romanında gereklilik kipliğinde işaretlenen *bir* cümle analiz edildiğinde; -(y)A+bil- + -mAll yapısının bulunduğu cümledeki kiplik anlamın bu yapı ile değil, başka bir fiile eklenen -mAll eki ile işaretlendiği görülmüştür. İlave olarak gereklilik alt anlam alanının müstakil bir kategori olarak Palmer'ın kiplik sınıflandırmasında yer almamasına karşın bizim çalışmamızda *bir cümlede de olsa* işaretlenmesi Palmer'ın kiplik sınıflandırmasının yeniden değerlendirilmesi ve aktüel hâle getirilmesi hususunu gündeme getirmiştir.

Çalışmamızın giriş bölümünde belirtildiği üzere çalışma boyunca bazı sorulara yanıt aranmış, ulaşılan sonuçlara ilave olarak ilgili soruların yanıtları verilmiştir. Buna göre -(y)A+bil- ile oluşan yapılar metinde sadece yeterlilik anlam alanını değil; aynı şekilde ihtimal, izin, istek-gönüllülük ve gereklilik anlam alanlarını da işaretlemiştir. -(y)A+bil- ile oluşan yapıların bulunduğu cümlelerin kiplik görünümü ile Palmer'ın kiplik kategorileri bir cümle haricinde uyumlu olduğu ve -(y)A+bil- ile oluşan bu yapıların cümlelerde tek başına bir kiplik işaretleyicisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca -(y)A+bil- ile oluşan yapılar haricinde; ekler, bağlaçlar ve bağlamın da kiplik işaretleyicisi olarak kiplik anlamları etkilediği ve tespitine olanak sağladığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AIKHENVALD, A. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- AKA, F. (2020). *Halide Edip Adivar'ın Handan Romanında Kiplikler Üzerine Bir Metin Analizi*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- AKMAN, F. (2012). *Doğu Türk Yazı Dillerinde Yeterlilik Fiili*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ALAN, N. (2020). “Söz Öbekleri II”. *Türkiye Türkçesi IV Sözdizimi*. (ed. Erdoğan Boz). Ankara: Gazi Kitabevi: 83-119.

- ARSLAN, M. (2019). "Yükümlülük Kipliği ve Klasik Türkçe Tıp Metinleri İlişkisi". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 17: 612-638.
- ASLAN, E. (2019). "Eylemler". *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri*. (ed. Erdoğan Boz). Ankara: Gazi Kitabevi: 41-71.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- BANGUOĞLU, T. (1995). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BARBIERS, S. (2002). "Current Issues in Modality: An Introduction to Modality and Its Interaction with the Verbal System". *Modality and Its Interaction with the Verbal System*. (ed. Sjef Barbiers vd.). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins: 1-18.
- BENZER, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- BUSSMAN, H. (2006). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. New York: Taylor&Francis e-Library.
- ÇETİNKAYA, E. (2019). "Çağdaş Uygurcada Olasılık İşaretleyicileri". *Türkbilig*. 37: 113-122.
- ÇÜRÜK, S. (2010). "Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. VII/2: 57-72.
- DEMİR, N. (2019). *Türkçe Cümle Bilgisi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- DEMİREL, M.V. (2018). *Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- DEMİREL, M. V. (2021). *Dilde Zaman, Görünüş ve Kip/Kiplik*. Ankara: Pegem Akademi.
- DENY, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- DİLAÇAR, A. (1971). "Grameri: Tanımı, Adı, Tanımı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi". *TDAY Belleten*: 83-145.
- ERDEM UÇAR, F, M. (2019). "Özbek Türkçesinde Yeterlilik Kategorisi". *International Journal of Languages Education and Teaching*. VII/3: 170-182.
- ERGIN, M. (2019). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGUVALI TAYLAN, E. (2018). "Türkçe Dilbilgisel Kiplikte Olasılık ve Gereklilik". *Dil ve Edebiyat Dergisi*. XV/2: 1-22.
- GENCAN, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GIVON, T. (2001). *Syntax an Introduction. Volume I*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- GÜVEN, M. (2001). "Türkçe'de -Abil eki ve Kiplik Belirteçleri Üzerine". *15. Dilbilim Kurultayı: Bildiriler (24-25 Mayıs 2001)*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları: 79-87.
- HİRİK, S. (2014). *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KAMACI GENCER, D. (2018a). "Yüklemde Görevli Biçimbirimler". *Türkiye Türkçesi II Biçimbilgisi*. (ed. Erdoğan Boz). Ankara: Gazi Kitabevi: 149-183.
- KAMACI GENCER, D. (2018b). *Anlamsal Bir Fenomen Olarak Kiplik: Dede Korkut Örneği*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- KAMACI GENCER, D. (2019). "Yardımcı Eylemler". *Türkiye Türkçesi III Sözcük Türleri*. (ed. Erdoğan Boz). Ankara: Gazi Kitabevi: 305-331.
- KAMACI GENCER, D. (2020). *Anlamsal Bir Fenomen Olarak Kiplik: Dede Korkut Örneği*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- KARA, F. (2011). "Bil- Tasvir Fiilinin İşlevleri". *Turkish Studies*. VI/1: 1421-1438.
- KARAAĞAÇ, G. (2017). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit.
- KARACA, H. (2021). "Birleşik Fiillerin Tasnifi ve Yapısında Birleşik Fiil Olan Birleşik Fiiller". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 22: 258-266.
- KARAHAN, L. (2017). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAZANLAR ÜRKMEZ, E. (2019). *Kazak Türkçesinde Kiplik: Morfo-Sentaktik Semantik Bir Analiz*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KERİMOĞLU, C. (2018). *Kiplik ve Kip*. Ankara: Pegem Akademi.
- KORKMAZ, Z. (1959). "Türkiye Türkçesinde "İktidar" ve "İmkân" Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. VII: 107-124.
- KORKMAZ, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LYONS, J. (1977). *Semantics (Volume 1-2)*. USA: Cambridge University Press.
- MEHMET, G. (2007). "Yeterlilik Kategorisi ve Salar Türkçesindeki Görünümü". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. IV/3: 80-90.
- MYSTRIDOU, K. (2015). *Türkiye Türkçesinde Bilgisellik Kipliği ve Kesinlik Dereceleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- NARROG, H. (2005). "Modality, Mood and Change of Modal Meanings: A New Perspective". *Cognitive Linguistics*. XVI-4: 677-731.
- NARROG, H. (2009). *Modality in Japanese*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- NUYTS, J. (2001). "Subjunctivity as an Evidential Dimension in Epistemic Modal Expressions". *Journal of Pragmatics*. 33: 383-400.
- NUYTS, J. (2006). "Modality: Overview and Linguistic Issues". *The Expression of Modality*. (ed. William Frawley). Berlin: Mouton de Gruyter: 1-26.
- ÖZMEN VELD, N. (2006). "Anlamsal ve Edimsel Düzlemde Türkçede Tanıtsallık". *Dil ve Edebiyat Dergisi*. III/2: 00-00.
- PALMER, F. R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PALMER, F. R. (2001). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PAPAFRAGOU, A. (2000). *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*. Amsterdam-New York: Elsevier Publishing Company.
- SEBZECİOĞLU, T. (2017). *Dilbilim Kavramlarıyla Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- ŞAHİN, H. (1999). "Yeterlilik Fiilinin Yalova Ağzındaki Durumu". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. I/1: 85-91.

- TAHİR, K. (2019). *Esir Şehrin Mahpusu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- TRASK, R. L. (1999). *Key Concepts in Language and Linguistics*. London/New York: Routledge.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- USTA, Ç. (2016). "Üçüncü Kişiyeye Emrin Semantiği". *Bilig*. 77: 319-338.
- ÜZÜM, M. (2020). "Türkçede Kanıtsallık ve Bilgi Kipliği Ayrımı". *Dil Araştırmaları*. 26: 83-102.
- VAN DER AUWERA, J. - V. PLUNGIAN (1998). "Modality's Semantic Map". *Linguistics Typology*. XXXIV/1: 39-46.
- YELTEN, M. - H. AÇIKGÖZ (2008). *Kelime Grupları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- ZIEGELER, D. (2006). "Mood and Modality in Grammar". *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier: 259-267.